

Шу билан “зулф”нинг бешта дostonдаги бир-бирини такрорламайдиган маънолари аниқланди. Бу ерда “зулф” сўзининг 30 та маъноси аниқланган бўлиб, бу маъноларнинг кўпчилиги ҳеч бир луғатда қайд этилмаган, фақат Навоийнинг ўзи кашф этган топилмалардир. Қизиғи шундаки, бу дostonларда ишлатилган “зулф” сўзида ирфоний маъно деярли учрамайди, бу сўзнинг мажозий маънолари воқеий шахсларнинг, яъни дoston қаҳрамонлари сочининг турли гўзаллик хусусиятларини бадиий ифодалашга қаратилди.

СЎНГГИ АФҒОН МАЛИК УШ-ШУАРОСИ АБДУЛҲАҚ БЕТОБ

ИНОМХЎЖАЕВ РАҲМОНХЎЖА

Филология фанлари доктори, ТошДШИ

Аннотация. Мақолада XX аср Афғонистон дарийзабон адабиётининг йирик намояндаларидан бири ҳисобланган, мамлакатда энг сўнгги марта Малик уш-шуаро унвонига сазовор бўлган Абдулҳақ Бетобнинг ижодий биографияси ёритиб берилган, унинг шеърояти мавзулари ва гоъвий ранг-баранглиги, услубий хусусиятлари таҳлил этилган.

Таянч сўз ва иборалар: Малик уш-шуаро, анъанавий услуб, зиёли, тасаввуф, баён илми, таҳаллус, адабий анжуман, девон, жонли тил, мухаммас, газал, жамиятдан норозилик, фахрия, насиҳат-гўйлик, пессимизм, маърифатпарварлик.

Аннотация. В статье раскрыта творческая биография Абдулхака Бетаба, который считается одним из наиболее видных представителей дариязычной литературы Афганистана XX века, является последним поэтом страны, которому был присвоен титул Малик аш-шуара, а также дана интерпретация тем, идейного разнообразия и стиля его поэзии.

Опорные слова и выражения: Малик уш-шуара, традиционный стиль, просвещенный, суфизм, риторика, псевдоним, литературное общество, диван, разговорный язык, мухаммас, газель, недовольство обществом, фахрия, назидательство, пессимизм, просветительство.

Abstract: The article presents the biography of Abdulhaq Betab, who is considered one of the most prominent representatives of Dari literature of Afghanistan in the 20th century, the last poet of the country to whom the title of Malik ash-Shuara was given. Also the article brings up the interpretation of themes, the ideological diversity and style of his poetry.

Keywords and expressions: Malik ash-Shuara, traditional style, intellectual, Sufism, rhetoric, pen-name, literary society, divan, spoken language, mukhammas, gazelle, discontent with society, fakhriya, edification, pessimism, enlightenment.

Абдулҳақ Бетоб анъанавий услубда ижод қилган кўзга кўриган афғон дарийзабон шоирлардан ҳисобланади. Афғонистонда у Малик уш-шуаро Бетоб ҳамда Сўфий Абдулҳақ Бетоб номлари билан машҳур бўлган.

Абдулҳақ Бетоб 1888 йилда Кобулда Мулла Абдулаҳадхон хонадонида дунёга келди. Мулла Абдулаҳадхон зиёли киши бўлиб, фарзандининг ўқимишли инсон бўлиб етишишини истар, шу сабаб у мактаб ёшига етган Абдулҳакни ўша давр билимдонларидан ҳисобланган

мулла Некмуҳаммадга ўқишга берди. Бетоб кейинчалик тасаввуфнинг нақшбандия тариқатига кирганидан сўнг мулла Некмуҳаммад унга муршидлик ҳам қилди.

Абдулҳақ тўққиз ёшга етганида отаси вафот этди ва у тоғалари қўлида тарбияланди. Етимликнинг аччиқ қисмати бошига тушган бўлса ҳам, у ўқишини тўхтатмади, ўз устозидан филологиянинг турли соҳаларига оид билимларни, хусусан баён, балоғат, маоний, кофия, мантиқ илмлари ҳамда грамматика – сарф ва нахви ўрганди, бу соҳаларда етук билим эгаси бўлиб етишди¹.

Бетоб 1918 йилдан бошлаб Афғонистон маорифи муассасаларида ўқитувчилик қилди. Дастлаб, у бошланғич мактабда дарс берган бўлса, кейин Ҳабибия лицейига ишга ўтди, 1937 йилдан Кобул педагогика билим юрти “Дор ул-муаллимин”да ўқитувчилик қилди, Кобул университетиди адабиёт ва ижтимоий илмлар факультети ташкил этилган 1945 йилдан бошлаб у университет профессори лавозимида ишлай бошлади, бу ўқув даргоҳида адабиёт, анъанавий адабиётшунослик фанларидан дарс берди. У шеърларидан бирида ўз касбидан фахрланиб бундай ёзган эди:

تمام عمر خود صرف معارف کرده «بیّنابم»،
نکرده انتخاب دیگر از دنیا مگر عرفان².

*Бутун умримни маориф йўлида сарфлаган Бетобман,
Бу дунёда ирфондан ўзга нарсани танламаганман.*

Абдулҳақ ёшлигидан шеър ёзишга қизиқарди, 20 ёшида шеър ёзишни бошлади, шеърят сирларини ўрганиш учун таниқли шоир Қори Абдуллодан таълим олди, ўзига “Бетоб” (серҳаракат, толмас) сўзини таҳаллус этиб танлади. Қори Абдулло унинг шеърят соҳасидаги машқларини юқори баҳолаб, унга оқ фотиҳа берди. Бетоб 1931 йилда Афғонистонда биринчи бор қалам аҳлини бирлаштириш асосида таъсис этилган “Кобул адабий анжумани” аъзолигига қабул қилинди.

Бетоб шоирликни ўзига касб эмас, балки юксак вазифа деб билар, адабиётга энди кириб келаётган ёш шоирларга устозлик ҳам қилди. Шунинг учун ҳам аллома ўзининг меҳнат фаолияти давомида ҳам ўқитувчи – устоз сифатида, ҳам мураббий шоир сифатида эл-юрт ардоғига сазовор бўлди, 1952 йилда унга подшоҳ фармони билан Малик уш-шуаро унвони берилди. Маориф соҳасидаги хизматлари, халқ орасидаги обрў-этибори инобатга олиниб, 1965 йилда у Афғонистон парламентининг юқори палатаси – сенатига аъзо этиб тайинланди.

Бетобнинг шеърлари матбуот саҳифаларида эълон қилиб борилди, 1951 йилда эса, унинг девони ҳам нашр этилди. Бетоб 1968 йили табаррук 80 ёшида вафот этди.

Шоир вафотидан сўнг девон иккинчи бор нашрга тайёрланиб, унинг биринчи қисми 1998 йилда босмадан чиқди. Бу девон нашр этилиши муносабати билан таниқли сўз усталари – Халилулло Халилий, Файзи Кобулий ва Ҳошим Шойиқлар Бетоб шеърятига ҳақида илиқ фикрларни изҳор этганлар. Жумладан, Бетоб билан 1925 йилда мулоқот қилган Ҳошим Шойиқ ёшлар ва мухлислар Бетобнинг ҳали нашр этилмаган шеърларини қўлма-қўл қилиб ўқиб юрганларидан гувоҳлик беради³.

¹ Кейинчалик у мазкур илмлар бўйича Кобул университети талабалари учун мўлжалланган “Илми бадиъ”, “Илми аруз ва кофия”, “Гуфтори равон дар илми баён”, “Илми маоний” ҳамда “Дастуре забоне форси” номли китоблар ёзиб нашр эттирди.

² دیوان ملک الشعرا استند سخن صوفی عبدالحق بیّناب. مهتم دامتر "شمس". قسمت اول شامل غزلیات و مخمسات. مؤسسه تعلیم آموزشى سنایی، ۱۳۷۷. ص "دال". (Бундан кейин: Бетоб. Девон, 1 қисм).

³ Бетоб. Девон. 216-б.

Ҳошим Шойиқ Бетобнинг шоирлик мартабасини таърифлаб, “у раҳматлик жаноби Қори (Абдулло – Р.И.) дан кейин адабий ва ахлоқий мажлислар раҳбарлигини зиммасига олди ва бу соҳа кишилари таълиму тарбияси бўйича устозлик қилди”¹, деб ёзган эди. Файзи Кобулий Бетобнинг шеърияти хусусида бундай фикр билдирганди: “Буюк устоз Бетоб (асар) мазмунига жиддий ёндашиш жиҳатидан янги бир йўналишга асос солди. У оддий халқ ҳаётини тасвирловчи асарлар ёзди, ўз шеърларида жонли тилдаги истилоҳларни ишлатди. Сўзни усталик билан ишлатишда устоз шунчалик ёқимли ва таъсирчан йўллари танлар эдики, уларни ўқиган ҳам, эшитган ҳам уни Муҳсин асари деб тасаввур қилар эди”².

Услуб жиҳатидан Бетоб шеърияти кўпроқ ҳинд услуби намояндалари Абу Толиб Калим, Салим, Толиб Омулий, Сойиб Табризий ижодига яқин турса ҳам, Файзи Кобулий айтганидек, жонли тил унсурларига бой бўлгани билан улардан фарқ қилар ва ўртача савиядаги ўқувчи учун тушунарли даражада эди.

Бетоб мумтоз форс адабиётини, унинг кўзга кўринган намояндалари Сойиб Исфаконий, Мирзо Абдулқодир Бедил, Шайх Саъдий Шерозий, Хожа Ҳофиз ижодини яхши билар, улардан шеърият сирларини ўрганарди, кейинчалик улар ғазалларига муносиб муҳаммаслар боғлади.

Бетоб шеъриятида муҳаббат мавзуси етакчилик қилади. Бу мавзу Бетоб ижодида турли товланишларда намоён бўлади. Бетобнинг нақшбандия тариқатига эргашгани ҳақида юқорида айтилган эди. Модомики, шундай экан, унинг шеърларида ифодаланган муҳаббат тасаввуфий контекста талқин қилиниши табиий ҳолдек кўринади. Шоир девонида бу фикрни тасдиқловчи кўплаб мисоллар топиш мумкин. Масалан, қуйидаги байт:

باشد به سر هوای تو گل پیرهن مارا، زان سازگار نیست هوای چمن مارا³.

*Эй, гул кўйлакли, бизнинг онгимизда сенга интилиш бор экан,
Шу сабабли чаманзор истаги бизда йўқдир.*

Бу байтда шоир ягона севгилиси Ҳаққа илтижо қилмоқда, бутун борлиғи унинг хаёли билан банд экани, усиз чаманзор сайли истаги ҳам унга бегона эканини айтмоқда. Яна бир мисол:

جای آسایش خود گیسوی دل آرام کنم، از شر و شور جهان گوش خود آرام کنم⁴.

*Дилором зулфини ўзимга осойишталик манзили этай,
Бу олам ёмонликларидан қулоқларимни ором қилай.*

Бу байтда Бетоб ўзи учун бу дунё ташвишу норасоликларидан фориғ бўлиш йўлини ёр зулфини манзил қилиш, яъни ўзини бутунлай Ҳақ йўлига бағишлашда кўради.

Шоир, шунингдек, сўфий ва заҳматкаш инсон сифатида турмушда ҳам оддий ҳаётни афзал кўради. Шу боис ўзининг молу давлатини кўз-кўз қилиб, бу билан фахрланиб юрадиган тоифани танқид остига олади, улар устидан кулади. У бир ғазалида бундай ёзган эди:

خواجه مغروری چنین با رخت ابریشم چرا؟ کرده ای مانند کرم پیله خود را گم چرا؟
دل به حسن پوست بستن عین بیمغزی بود، گشته ای حسرت پرست صورت قاقم چرا؟
گوشه گیری از علایق گر نه حکمت بوده است، مینشست آخر فراطون در میان خوم چرا؟¹

¹ Бетоб. Девон. 217-б.

² Ўша манба. 213-б. XVII асрда яшаб ижод қилган машхур Эрон шоири ва файласуфи Муҳсин Кошоний кўзда тутилади.

³ Бетоб. Девон. 15-б.

⁴ Ўша манба. 125-б.

*Хожа, нега ипак кийиминг билан бунчалик кериласан?
Нега ўзингни тилла қурти каби ўраб олгансан?
Ташиқи кўринишига кўнгил боғлаш ақлсизликнинг ўзидир,
Менинг одми кўринишимга қараб ачинишинг нега?
(Бу дунёга) кўнгил боғламаслик донишмандлик бўлмаганида,
Нега Афлотун хумнинг ичида ўтирган эди?*²

Бу байтларда сўфийларга хос бу дунё неъматларига кўнгил қўймаслик фалсафаси ва шоирнинг ижтимоий қараши қоришган ҳолда ўз ифодасини топган. Шунингдек, Бетобни бу хулосага келтирган омиллардан яна бири анъанавий дунёнинг бевафолиги ҳақидаги ғоя ва шоирнинг бу ғояга қалбан ишонганидир. Шоирнинг сўфиёна шеърларида ҳам юқоридаги эврилишларнинг ифодаланиши сабаби ҳам шудир. Масалан, қуйидаги сўфиёна матла билан бошланадиган ғазалда:

هزاران بار اگر گردون کند زیرو زبر مارا، خیال نازنینان کی رود بیرون ز سر مارا؟³

*Минглаб марта агар чарх бизни зеру забар қилса ҳам,
Бизнинг бошимиздан нозанинлар хаёли кетармиди?*

Тўртинчи байтга бориб мавзу бу дунёнинг ўткинчилиги томон эврилади. Шоир буни қуйидагича ифодалайди:

ترقی های دنیا را تنزل در کمین باشد، بحمدالله که ننموده است دوران معتبر مارا.⁴

*Бу дунёнинг ишлари таназзулга дуч келади,
Замон бизни юксак кўтармагани учун Аллоҳга ҳамд бўлсин.*

Байт мазмунидан шоир ўзининг кўзга ташланмайдиган ҳаётдан мамнун экани англашилади, чунки агар замона уни юксакларга кўтариб мўътабар қилганида, у бир куни таназзул аламини чекишга мажбур бўлар эди. Олтинчи байтда эса, ғазалга янги мавзу кириб келади – энди оддий одамлар юқори мартабалар томон интиладиган бўлса, улар зулмга рўпара келишлари ва бу ҳол ажоддан авлодга мерос бўлиб ўтиши таъкидланади.

نزید ما اسیران را هوای اوج پیمایی، که هر دم میکند صیاد ظالم بال و پر مارا.
در این دنیای ناکامی ندیدیم روی آسایش، متاع غم کشیدن مانده میراس از پدر مارا.⁵

*Биз асирларга юқори (мартабаларга) интилиши ярашмайди,
Чунки ҳар дамда золим сайёд бизнинг патимизни юлади.
Бу умидсиз дунёда осойишталик юзини кўрмадик,
Ғам чекиш қисмати бизга отадан мерос қолган.*

Шоир ўзининг жамиятдан норозилигини эҳтиёткорлик билан пардали шаклда изҳор этади, оддий одамлар “патини юлган” сайёд кимлигини айтмайди, буни ўқувчига қолдиради. Албатта, шоир жамоадошлари бу танқид тиғи кимга қарши қаратилганини англаб олганларини тахмин қилиш мумкин.

¹ Бетоб. Девон. 22-б.

² Аслида бу ривоят ғарибона яшашни афзал кўрган қадимги юнон файласуфи Диогенга тааллуқли. У лойдан ясалган дон сақланадиган хумсимон идиш – пифосда яшаган.

³ Бетоб. Девон. 23-б.

⁴ Ўша манба. 23-б.

⁵ Бетоб. Девон. 23–24-б.

Ғазалда бундай маъно эврилишлари янгилик эмас, бу жанрни адаб илми усталари дурлар шодасига ўхшатганлиги бежиз эмас – ҳар бир байт ўзича бир дурдона, маълум даражада мустақил, тугал маънога эга.

Шоирнинг “Бетоб” радибли бир ғазалидан ҳам шундай пардали шаклда ифодаланган норозилик мотиви англашилади.

نمانده دلبر دلجویی در وطن بیتاب، سفر ضرور شد اکنون برای من بیتاب¹.

*Ватанда кўнгил сўрайдиган бир дилбар қолмади,
Энди мен тинчимас учун сафар зарур бўлди.*

Бу байтда келган “дилбар” образи романтик маънода эмас, балки дўст, ғамхўр инсон маъносида келгани англашилиб туради. Шоирнинг андуҳи шунчалик кучлики, у ўз ватанини тарк этишга ҳам тайёр. Аммо шоир бу мавзунини изчил давом эттирмайди, кейинги байтларда у ишқий ва сўфиёна мавзуларни акс эттиради, охирида эса, ғазални фахрия мазмунидаги мактаъ билан тугатади ва унда ишқий ғазал учун бегона ташбиҳни ишлатади.

چنانکه برق بود روح رادیو به جهان، ز طبع روشن من زنده شد سخن (بیتاب).

*Жаҳонда электр туфайли радио тилга киргани сингари,
Бетоб, менинг ёрқин таъбимдан сўз (қайта) тирилди.*

Бундан англашиладики, Бетоб ғазалиётидаги бундай эврилишлар бекорга эмас, балки ғазал мазмунига янги, ижтимоий салмоққа эга бўлган мавзуларни киритиш экан. Файзи Кобулий юқорида келтирилган тақризида Бетоб анъанавий шеъриятга янги мазмун олиб киргани ҳақида гапирганида шуни ҳам назарда тутган бўлиши эҳтимолдан холи эмас.

Бетоб ҳам инсон, ҳам шоир сифатида адолат тарафдоридир. У адолатсизликни табиатан қабул қилмайди.

بسکه کس قانع بحق خویش نیست، خاطر م یک لحظه بی تشویش نیست.
هر کجا عاجز به ظالم شد دچار، جز همان اوضاع گرگ و میش نیست.
نیت بد را جزای بد بود، وای بر شخصی که خیر اندیش نیست.
بر دل آزردهگان حرف درشت، غیر تاثیر نمک بر ریش نیست.

*Агар кимнингдир ҳақи қаноатлантирилмаса,
Менинг кўнглим бир лаҳза ҳам ташвишсиз бўлмайди.
Ҳар ерда ожиз золимга дуч келади,
Бу бўри ва қўй ҳолатидан ўзга нарса эмас.
Ёмон ниятнинг жазоси ҳам ёмон бўлади,
Яхшиликни ўйламайдиган киши ҳолига вой.
Озор чекканлар юрагига қўпол сўз –
Ярага сепилган туз таъсиридан ўзга нарса эмас.*

Бетоб бу ғазалини қуйидаги мактаъ билан тугатади:

میکنم دوری ز عقر طینتان، دیگرم بیتاب تاب نیش نیست.

*Чаён табиатлилардан йироқ юраман,
(Чунки) Бетоб, менга ниш санчилишига тоқатим йўқ².*

¹ Бетоб. Девон. 29-б.

² Шоир бошқа бир ғазалида ҳам шунга ўхшаш фикрни баён этади. У ёзади: چنان که از مار من از بدکیش مردم میگریزم، چنان که از مار من از بدکیش مردم میگریزم. Мен ёмон табиатли одамлардан қочаман, Илон ва чаёндан қочган сингари. (Бетоб. Девон. 78-б.)

Бетобнинг бу ғазали дидактик характерга эга. Шоир унда кўпроқ насиҳат қилади, огоҳ-лантиради. Бетоб шеъриятида бундай ғоялар қайта-қайта такрорланади. Мана бу ғазалда эса бу мотив дунёнинг арзимаслиги ғояси билан уйғунлашиб кетган:

جو عيش و نوش جهان جمله بى گزند نبود،
بباغ دهر نديدیم سازو برگ نشاط،
زمانه جمله فریب است و دوستدار فریب،
غریب هم که بینی، نوع تست، پاسش دار،
حیات در خور وصفی که میکنند، نبود.
همیشه خنده گل غیر زهر خند نبود.
گذشت آنکه زر قلب را چلند نبود.
چه شد که در بر او جامه پرند نبود.

*Бу дунё айшу ишрати барчаси зарарсиз бўлмагани учун
Ҳаёт (одамлар) мақтаганчаликка лойиқ нарсаси эмас.
Бу дунё боғида хурсандчилик аломатларини кўрмадим,
Гулнинг кулгиси заҳархандадан ўзга нарсаси эмас.
Замона бошдан оёқ алдов, у алдовни яхши кўради,
Сохта олтин муомалада ўтмайдиган замон ўтиб кетди.
Ғарибни кўрсанг, изатини қил, у ҳам сенинг тоифандандир,
Нима бўлганда ҳам, унинг эғнида йиртиқ кийим бўлмасин.*

Сўфий шоир бу дунёда хурсандчиликка арзигулик нарсани кўрмайди ва бу уни яна насиҳатгўйликка олиб келади. Бундай қарашлар айрим ҳолларда Бетобни пессимизгаси, тарки-дунёчилик мафкураси томон етаклайди. Мана бу шеърни олайлик:

جامه هستی فلک افگند بر دوشم بزور،
جامه ها بافد برایم رشته طول امل،
عمر رفت و من همان غافل زیشت کار خود،
این متاع کس مخر را بر که بفروشم بزور؟
گرچه میسازد فنا آخر کفن پوشم بزور.
صورخیز اندمگر زین خواب خرگوشم بزور؟¹

*Фалак менга ҳаёт либосини мажбурлаб кийдирди²,
Бу касод матони кимга мажбурлаб сотайин?
Умидворликнинг узун риштаси менга кийимлар тўқийди,
Ахири фоний қилиб, мажбурлаб кафан кийдирса ҳам.
Умр ўтдию мен ҳали ҳам ўз ишимдан беҳабарман,
(Исрофил) сурнайи мени қуён каби бу уйқудан уйғотадимми?*

Шеърнинг асл мазмунини қуйидаги байт орқали яна ҳам ёрқинроқ очилади:

منکه عمری دامن تقوی زکف نگذاشتم،
چشم بدمست که آخر کرد می نوشم بزور.
*Мен умрим бўйи тақво этагини қўлимдан туширмаганман,
Бадмаст кўзлар ахири мажбурлаб мени майхўр қилди.*

Шоир бу дунёга келганидан ҳам, ўзи кечирган умрдан ҳам норози, чунки у бутун умрини тақво қилишга бағишлаган, аммо бу дунё юмушлари уни чалғитди, натижада, у ўзининг асл вазифасини қўнғлидагидек бажара олмади, ёлғон дунё ташвишлари уни чулғаб олди (майхўр қилди). Бу ҳол уни яна бир ғазалида ёзганидек, ғам чекишга мажбурлайди.

روی آسایش ندیده خاطر ناشاد من،
از برای غم کشیدن کرده اند ایجاد من.³

¹ Бетоб. Девон. 78-б.

² Шоир бу мисрада “ўзимнинг хоҳишимсиз мен бу дунёга келтирилдим” демоқчи.

³ Бетоб. Девон, 141 бет.

*Менинг ношод хотирим осойишталик юзини кўрмади,
Мени ғам чекиш учун яратган эканлар.*

Бетоб шеърятида, оз бўлса ҳам, бундай кайфиятнинг акс этиши, албатта, унинг мутасаввифлиги натижаси, аммо шу билан бирга, юқоридаги шеърый парчаларда акс этган турмуш норасоликлари, адолатсизликлар ҳам шоирнинг нозик табиатида ана шундай эврилишларга сабаб бўлган бўлса ажаб эмас.

Бетоб ўз умрининг салмоқли қисмини Афғонистонда маърифатпарварлик ғоялари қанот ёзган вақтда ўтказди ва озми-кўпми ана шу ғоялардан таъсирланди. Бунинг натижаси ўларок, у ватан мустақиллиги шаънига бағишлаб шеърлар ёзди, уларда мустақиллик шарофатларини таърифлади.

حاجت بسيار قيل و قال نيست.
عهد او جز عهد ميمون فال نيست.
جز نصيب ملت فعال نيست.
هيچگاهي حق او پامال نيست.
اي سخن پرور زبانت لال نيست.
هيچ (بيتاب) مرا آمال نيست.

نعمتی بهتر ز استقلال نيست،
دور او چون دور ساغر نشئه بخش،
اين سعادت اين كرامت اين شرف،
هر كه جا دارد بملك مستقل،
وصف استقلال كن از روى شوق،
جز ترقى حقيقى وطن،

*Мустақилликдан яхшироқ неъмат йўқдир,
Бу ҳақда ортиқча гапларга ўрин йўқ.
Унинг давраси қадаҳ давраси каби маст қилувчидир,
Унинг замони бахтиёрлик замонидан ўзга нарсаси эмас.
Бу саодат, бу каромат, бу шараф –
Фаол миллатдан ўзгага насиб этмайди.
Кимки мустақил мамлакатда яшаса,
Унинг ҳуқуқи ҳеч қачон поймол бўлмайди.
Шавқ билан мустақиллик васфини қилгин,
Эй сўз устаси, (ахир) тилинг лол эмас-ку.
Ватаннинг ҳақиқий тараққиётидан ўзга,
Бетоб, менда бошқа истак йўқдир.*

Мустақилликнинг йўқлиги, бировларга қарам бўлиш эса, шоир наздида ҳаётдаги энг оғир, энг ёмон нарсасидир.

به كنج تنگ زندان درخزیدن.
اميد عافيت از جان بریدن.
بمو كوه گرانی را كشیدن.
بمژگان سنگ خارارا بریدن.
به فرق سر به لاش كوه دويدن.
بزير آسيا سنگي خزیدن
كه خود را زير دست غير دیدن¹.

به سختی در سیه چال آرמידن،
از آب زندگانی دست شستن،
ره سیلاب با خاشاک بستن،
خزفرا گوهر شهوار کردن،
بشستن بردن از زنگی سیاهی،
ز سختی های چرخ فتنه انگیز،
نباشد آنقدر ها سخت و مشکل،

*Қоронғи чуқурликда ётмоқ,
Зиндоннинг тор бурчагида кун кечирмоқ,*

¹ Шاعرан афғанистан. асталин Абад, ۱۹۵۹, с ۳۸.

Ҳаёт сувидан қўл ювиб, ўлимга рози бўлмоқ,
 Ўз жонингдан бехатарлик умидини узмоқ,
 Селнинг йўлини хас-хашак билан тўсмоқ,
 Соч толаси билан оғир тоғни судрамоқ,
 Сополни тоза гавҳарга айлантirmoқ,
 Хоро тошини киприк билан кесмоқ,
 Занги (одам) қорасини ювиб кеткизмoқ,
 Тоғ қиррасида боши билан югурмоқ,
 Фитначи чархнинг қийинчиликларидан,
 Тегирмон тоши остига беркинмоқ
 У қадар оғир ва қийин эмасдир,
 Ўзни бегонага тобеъ ҳолда кўргандан.

Шоир санаб ўтган ҳаракатларнинг биронтаси ҳам ижро этиб бўладиган эмас. Шоир ўша мумкин бўлмаган ишларни қилишга ҳам тайёр, аммо ўзини бошқа бировга бўйсунган ҳолда кўришга рози эмас, мамлакати мустақиллигини у ана шундай тасаввур қилади.

Бетоб Маҳмуд Тарзий, Абдулалли Мустағний каби темир йўл, тошкўмир, каламнинг инсонларга қиладиган хизматини мақтаб шеърлар ёзган маърифатпарвар шоирлар таъсирида бир неча утилитар шеърлар ҳам ёзди. Шундай асарлардан бири радиога бағишланган ғазалдир. Унда шоир радиони ташқи кўринишда бир парча ёғочга ўхшаса ҳам, маънода дилрабо нарса, ҳар лаҳзада бир сирдан хабардор қилади ва ҳоказо деб таърифлайди. Радио учун узоқ-яқин масофа писанд эмаслиги шоирга унинг энг ажойиб фазилати бўлиб кўринади.

همی باشد به نزد او برابر.
 بود این وصفش از هر وصف برتر.
 هم آواز او همدل چون برادر.
 بهر قیمت که یابی مفت بشمر¹.

عجب تر اینکه راه دور و نزدیک،
 هر آنچه دردل او را بر زبان است،
 به دنیا رادیو هر چند باشد،
 چنین صندوق پر اسرار (بیتاب)،

Ҳаммадан ажойиброғи узоқ ва яқин йўл –
 Унинг учун бир хилдир.
 Унинг ичидаги (гапи) тилида ҳамдир,
 Унинг бу хислати (бошқа) ҳар хислатдан ортиқдир.
 Дунёда қанча радио бўлмасин,
 Бари биродарлар каби ўзаро ҳамовоз ва ҳамдилдирлар.
 Бетоб, бунчалик сирларга тўла сандиқни –
 Ҳар қанча нархга топсанг ҳам, уни текин деб ҳисоблагин.

Бетоб яна бир шеърини электр қуввати мақтовига бағишлайди. Шеър қуйидаги матла билан бошланади:

گشت دنیا بر سرم تاریک از هجران برق.

شب که رفت از پیش چشم چهره تابان برق،

Кечқурун электрнинг ёрқин чеҳраси кўз ўнгимдан кетгач,
 Электрдан айрилиқ мен учун дунёни қоронгу қилди.

Кейинги байтларда шоир юқоридагига ўхшаб электр қуввати туфайли фаол нарсалар ҳақида, бу кашфиёт нечоғлиқ муҳим эканлиги ҳақида ёзади.

¹ Бетоб. Девон. 80-б.

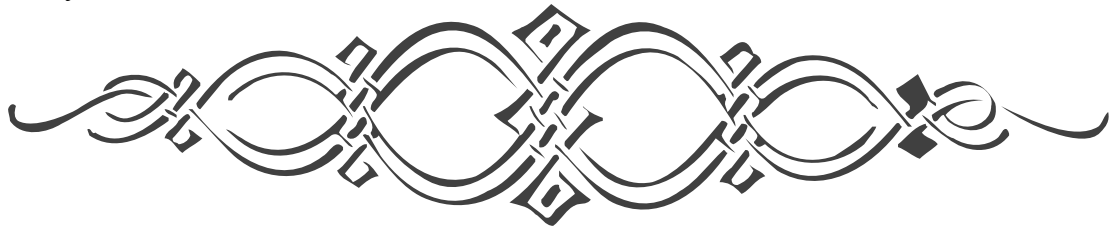

بی تکلف زندگی دارد از جریان برق.
هر کرا بینی بود از جان و دل خواهان برق.
راست میپرسی ندارد هیچ چیزی شان برق.
جان خود پروانه میباید کند قربان برق.
آفرین بر موجد خورشید نور افشان برق.
شرق تا غرب است در یک ثانیه جولان برق.¹

تلگراف و رادیو و سینما و عکسریز،
بسکه باشد مایه عیش و نشاط عالمی،
برق باشد بهترین اختراعات جدید،
از چراغ و شمع زین پس نمی یابد سراغ،
برق خرمن سوزرامه جهان افروز ساخت،
اختراعات دگر بیتاب چون با او رسد،

*Телеграф, радио, кино ва рентген –
Электр оқимидан қийинчиликсиз яшайди.
Бутун олам хурсандчилиги сабабчиси бўлгани туфайли,
Кимни кўрмасанг, жону дили билан электрни хоҳлайди.
Электр янги ихтироларнинг энг яхшисидир,
Чиндан ҳам ҳеч нарса электрга тенг шаънга эга эмас.
Бундан кейин киши чироқ билан шамни топа олмайди,
Парвона ҳам (энди) жонини электрга қурбон қилиши керак.
Хирмон куйдирувчи электрни жаҳонни ёритадиган
ойга айлантирди,
Нурафшон электр қуёшини яратган ихтироцига офарин.
Бошқа ихтиролар агар унга етишса,
Шарқдан гарбгача (бўлган масофа) элект тўлқини учун
бир сониялик бўлади.*

Бетоб бу қабилдаги шеърларида ҳам анъанага содиқ қолди. Радио ҳақида ёзганида ҳам, электр ҳақида ёзганида ҳам у мавзуни анъанавий ғазал жанрида таърифлади, мадҳ объекти-ни тавсифлаш йўлидан борди, шам, парвона, нурафшон қуёш каби традицион образлардан фойдаланди. Айни пайтда у анъанавий мавзулар доирасини кенгайтди, шеърятга сиёсий, ижтимоий ва маиший мавзуларни олиб кирди ва бу билан Афғонистон дарийзабон поэзия-сини мазмунан бойитди.

¹ Бетоб. Девон. 100–101-б.